

Aksiyadorlik jamiyatlarining evolyutsiyasi, funktsiyasi va zamonaviy iqtisodiy tizimlarga ta'siri.

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti talabasi
Shohonov Safarmurod

Annotatsiya: Ushbu tezis zamonaviy kapitalizmni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynagan aktsiyadorlik jamiyatlarining tarixiy rivojlanishi, tashkiliy tuzilishi va iqtisodiy ta'sirini o'rganadi. Ularning dastlabki savdo korxonalaridan zamonaviy transmilliy korporatsiyalargacha bo'lgan evolyutsiyasini ko'rib chiqish orqali tezis aktsiyadorlik jamiyatlarining afzalliklari, jumladan kapitalni oshirish, javobgarlikni cheklash va investitsiyalarni rag'batlantirish qobiliyatini o'rganadi. Bundan tashqari, tezisda ushbu kompaniyalar duch keladigan tartibga solish va axloqiy muammolar muhokama qilinadi va ularning global iqtisodiy rivojlanish va korporativ boshqaruvga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Aksiyadorlik jamiyatları, Kapitalizm, Korporativ boshqaruv, Iqtisodiy o'sish, investitsiyalar, huquqiy maqom, korporativ ijtimoiy ma'suliyat, bozor ta'siri, tarixiy rivojlanishi.

Aksiyadorlik jamiyati 16-17-asrlarda Evropada, xususan, Gollandiya Sharqiy Hindiston kompaniyasi (VOC) va Britaniya Sharqiy Hindiston kompaniyasi kabi yirik savdo kompaniyalarining yuksalishida ildiz otgan. Ushbu kompaniyalar xorijdagi qidiruv kabi xavfli korxonalarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynagan, bu esa har qanday shaxs yoki oila taqdim eta oladigan kapitaldan ko'proq mablag' talab qiladi.

Aksiyadorlik jamiyatlarining huquqiy asoslari korporativ nizomlarning ishlab chiqilishi bilan vujudga keldi, bu esa ushbu korxonalarga o'z aktsiyadorlaridan alohida yuridik shaxs sifatida mavjud bo'lish imkonini berdi. Ushbu yangilik kompaniyalarga abadiy mavjudlik berdi va ularga o'z ta'sischilarining hayotidan tashqarida omon qolish imkonini berdi. 19-asrda mas'uliyati cheklangan jamiyatning rivojlanishi kapitalistik iqtisodlarning markaziy tayanchi sifatidagi aksiyadorlik jamiyati maqomini yanada mustahkamladi.

18-19-asrlardagi sanoat inqilobi aksiyadorlik jamiyati modelining rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Temir yo'llar qurilishi va yirik ishlab chiqarish korxonalarini barpo etish kabi ulkan infratuzilma loyihalari katta miqdordagi kapitalni talab qildi, ularni faqat aktsiyalarni keng investorlar puliga sotish orqali jalb qilish mumkin edi.

"YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

Volume 2, Issue 10, Oktabr 2024

Aksiyadorlik jamiyatlarining asosiy xususiyati ularning alohida yuridik shaxs sifatidagi maqomidir. Bu ularga aktivlarga egalik qilish, majburiyatlarni olish va o'z nomidan shartnomalar tuzish imkonini beradi. Aktsiyadorlar qisman egalari sifatida dividendlar olish va asosiy korporativ qarorlar qabul qilishda so'z huquqiga ega, odatda aksiyadorlar yig'ilishlarida ovoz berish huquqi orqali amalga oshiriladi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv kompaniya boshqaruvini nazorat qilish va aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish vazifasi yuklangan direktorlar kengashi atrofida tuzilgan. Ushbu boshqaruv modeli aktsiyadorlar, menejerlar va boshqa manfaatdor tomonlarning manfaatlarini muvozanatlashtiradi, garchi manfaatlar to'qnashuvi yuzaga kelishi mumkin, bu esa boshqaruv muammolariga olib keladi.

Aksiyadorlik jamiyatlari kompaniyadagi o'z kapitali evaziga investorlarga aktsiyalarni chiqarish orqali kapitalni jalb qiladi. Ushbu kapital tuzilmasi kompaniyalarga yirik loyihalarni amalga oshirishga imkon beradi, shu bilan birga aktsiyadorlarga dividendlar yoki kapital daromadlari orqali o'z investitsiyalaridan daromad keltiradi. Aksiyadorlik jamiyatlari o'z faoliyatini moliyalashtirish uchun o'z mablag'larini moliyalashtirishdan tashqari ko'pincha obligatsiyalar chiqaradi yoki qarz oladi.

Aksiyadorlik jamiyatlari kapital bozorlarini rivojlantirishning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, resurslarni samarali taqsimlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish imkonini berdi. Aktsiyadorlik jamiyatlari kompaniyalarga katta kapital mablag'larini jalb qilish imkonini berib, texnologik innovatsiyalar, infratuzilmani rivojlantirish va jahon savdosini moliyalashtirishda muhim rol o'yndaydi.

Aksiyadorlik jamiyatlari hajmi va ta'sirining o'sishi bilan ko'pchilik ko'plab mamlakatlarda faoliyat yuritadigan transmilliy korporatsiyalarga aylandi. Bu kompaniyalar global savdo, bandlik va investitsiyalarda muhim rol o'yndaydi. Ular iqtisodiy foyda keltirsa-da, ular korporativ kuch, soliqdan qochish va mehnat amaliyoti haqida ham tashvish uyg'otadi.

Zamonaviy aktsiyadorlik jamiyatlari jamiyat va atrof-muhitga ta'sirini ko'proq hisobga olishlari kutilmoqda. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat (KSS) zamonaviy biznesning muhim jihatiga aylandi, kompaniyalar axloqiy va barqaror harakat qilish uchun bosimga duch keldi. Ushbu bob aktsiyadorlik jamiyatlarining xulq-atvorini va ularning manfaatdor tomonlar bilan o'zaro munosabatlarini shakllantirishda KSM ning rolini o'rganadi.

Aktsiyadorlik jamiyatlari afzalliklariga qaramay, kamchiliklardan xoli emas. Enron va Lehman Brothers kabi holatlarda kuzatilgan korporativ boshqaruvdagi muvaffaqiyatsizliklar noto'g'ri boshqaruv xavfi va aktsiyadorlar va rahbarlar o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvi ehtimolini ta'kidlaydi. Ushbu bobda boshqaruvning umumiy muammolari va ularning aksiyadorlar va kengroq iqtisodiyot uchun oqibatlari tahlil qilinadi.

Ko'pgina aktsiyadorlik jamiyatlarining global tabiatini tartibga solishda qiyinchiliklar tug'diradi, chunki hukumatlar chegaralar orqali qonunlarni amalga oshirish uchun kurashadilar. Soliqlardan qochish, korporativ monopoliyalar va atrof-muhitning degradatsiyasi kabi muammolar ko'pincha transmilliy aktsiyadorlik jamiyatlarini yanada ko'proq tartibga solish talablarini keltirib chiqaradi.

Aktsiyadorlik jamiyatlari foyda olish va ijtimoiy mas'uliyatni muvozanatlashda axloqiy dilemmalarga duch keladi. Tanqidchilarning ta'kidlashicha, aktsiyadorlar qiymatiga e'tibor ko'pincha atrof-muhitni ekspluatatsiya qilish, mehnatni suiiste'mol qilish va jamiyat farovonligiga e'tibor bermaslik kabi zararli amaliyotlarga olib keladi. Ushbu bo'limda ushbu axloqiy tashvishlar va aktsiyadorlik jamiyatlarining jamoat manfaatini rag'batlantirishdagi roli haqida davom etayotgan munozaralar muhokama qilinadi.

Aktsiyadorlik jamiyati iqtisodiy o'sish va innovatsiyalarning kuchli dvigateli bo'lib, alohida investorlar uchun xavfni cheklab, katta miqdordagi kapitalni jalb qilish mexanizmini ta'minladi. Biroq, bu model korporativ boshqaruv, tartibga solish va etika bilan bog'liq jiddiy muammolarni ham keltirib chiqaradi.

Aktsiyadorlik jamiyatlarining iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikka ijobiy hissa qo'shishda davom etishini ta'minlash uchun qator islohotlarni amalga oshirish tavsiya etiladi. Bularga korporativ boshqaruv tizimini mustahkamlash, transmilliy kompaniyalar ustidan tartibga soluvchi nazoratni yaxshilash va korporativ xatti-harakatlarni jamiyat maqsadlariga moslashtiruvchi KSS amaliyotlarini ilgari surish.

Aktsiyadorlik jamiyatlari global iqtisodiy tizimning muhim qismi bo'lib qoladi. Biroq, ularning taraqqiyotga erishish qobiliyati ularning ijtimoiy va atrof-muhitga ta'siriga ko'proq e'tibor qaratish bilan muvozanatli bo'lishi kerak. Ko'proq mas'uliyatli biznes amaliyotlarini qabul qilish va mustahkam boshqaruv standartlariga rioya qilish orqali aktsiyadorlik jamiyatlari barqaror va adolatli kelajakni shakllantirishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Berle, A. A., & Means, G. C. (1932). "The Modern Corporation and Private Property."

Aksiyadorlik jamiyatlari va korporativ boshqaruvni tahlil qiluvchi muhim kitoblardan biri.

2. Chandler, A. D. (1977). "The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business."

Ushbu kitob menejerlikning korporativ boshqaruvda qanday rol o'ynashini ko'rsatadi.

3. Scott, A. (2009). "Corporate Social Responsibility and the Role of Corporations in Society."

Korporativ ijtimoiy mas'uliyat (KSS) va kompaniyalarning jamiyatdagi vazifalari haqidagi nazariyalarni o'rghanadi.

4. Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure."

Aksiyadorlar va menejment o'rtasidagi agentlik masalalarini tahlil qiluvchi klassik asar

5. Kindleberger, C. P. (1984). "A Financial History of Western Europe."

Ushbu kitob Evropa moliya tarixini aksiyadorlik jamiyatlarining rivojlanishi nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi.

6. Friedman, M. (1970). "The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits."

Korporativ axloqiy masalalar va korporatsiyalarning foyda olish bilan bog'liq yondashuvlarini tahlil qiluvchi maqola.

7. Stiglitz, J. E. (2012). "The Price of Inequality."

Zamonaviy kapitalizm va korporativ amaliyotlar, jumladan aksiyadorlik jamiyatlarining iqtisodiy o'sish va tengsizlikka ta'siri.

8. Micklethwait, J., & Wooldridge, A. (2003). "The Company: A Short History of a Revolutionary Idea."